

## Duiliu Zamfirescu și genul epistolar

Drd. Ana-Maria CIOBANU (STOICA),  
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

***Abstract:** Duiliu Zamfirescu succeeds through his letters to deliver the whole expression of his personality .Through his informal ,personal letters we can notice a real , first order ,brilliant artistic personality.The interest of Duiliu Zamfirescu correspondence is not only in the historical-literary nature ,but also prevails with different kind of satisfactions than stern documentation. A writer's correspondence reveals secrets he doesn't want to be found but they are part of moral and intelectual climate which has conditioned the conception the artistic work. .When you read a writer's correspondence is like passing into his work laboratory ,following him without being noticed ,is like indiscreetly, intrusively reading his mind.*

***Key Words:** correspondence, epistolary genre, intelectual profile, artistic personality*

„Corespondența lui Duiliu Zamfirescu constituie un gen literar; dincolo de document ea se impune și prin însușiri stilistice, prin investigație psihologică, prin bogăție de senzații, dacă nu și de idei. A compune o scrisoare cu frumuseți literare, la capătul unei sfortări, cade în putința oricărui scriitor. Arta epistolară nu constă într-un efort, ci în capacitatea de a produce involuntar, cu necesitatea indiferentă a bradului ce dă rășină, alimentată de o sevă continuă și fatală; ea e efectul unei stări sufletești ce reclamă nevoia comunicării directe, a unor senzații, a unor impresii.”

În 1880, după terminarea dreptului, Duiliu Zamfirescu este numit supleant de ocol la Hârșova. Fiind izolat în micul oraș deoarece era nevoit a-și începe profesia fără prea mare tragere de inimă, tânărul Duiliu, îndrăgostit de Eliza, simte nevoia să se confeseze. Astfel, ia naștere primul capitol din bogata corespondență a autorului.

Din 1888 până în 1906 ( cu o întrerupere de doi ani ) este secretar de legație la Roma, perioadă în care va scrie operele sale principale, dar pe primul loc aflându-se corespondența, jurnalul psihologic și de creație al autorului, ce conține pagini întregi de călătorii și memorialistică. În Italia i se schimbă viața. Vizitează bineînțeles Roma, apoi Neapole, Florența și Veneția, începe să studieze istoria și arheologia alcătuindu-și o adevărată bibliotecă de specialitate. La Roma diplomatul intră în cercurile mondene,

pe care, cel puțin la început, le privește cu superioritatea celui ridicat prin forțele proprii. În 1890 se căsătorește cu Henritte Allievi, fiică de senator. Va duce o viață bună , cu plimbări la Anzio, Amalfi sau în apropierea Romei. Deși călătorește mereu prin Europa, Duiliu Zamfirescu s-a simțit singur și izolat de viața literară din patrie, de prieteni, de familie, iar dorul de apropiați a intensificat necesitatea de a comunica și cum altfel decât prin scrisori. Atunci când scrie, se regăsește pe sine, se pune în legătură cu pământul natal și cu prietenii, ce se află în permanență în gândurile lui chiar dacă e la Roma , Atena sau Bruxelles, iese din singurătate, se apropie de țară și de cei dragi. Corespondența din această perioadă ne dezvăluie un iubitor de artă și arheologie, un călător pasionat, descriind toate locurile îndrăgite ale sudului în scrisorile sale, definindu-l pe diplomatul, pe scriitorul și omul de lume, Duiliu Zamfirescu. În perioada cât a stat la Roma , Duiliu Zamfirescu s-a dezvăluit în scrisori sub toate aspectele, transmițându-și gândurile și impresiile, descriind, teoretizând, autocriticându-se și confesându-se.

În 1906 părăsește Italia. Revenind în țară, e numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, iar în 1909, reprezentantul României la Comisia Europeană a Dunării, cu grad de ministru plenipotențiar. Odată cu stabilirea permanentă în țară, scrisorile se împuținează și se oficializează, nu mai au semnificații deosebite, în afara acelor strict istorico-literare.

Astfel, corespondența destul de numeroasă a lui Duiliu Zamfirescu poate fi clasificată cronologic în trei perioade:

- Până la plecarea lui Duiliu Zamfirescu în Italia( 1876 -de când datează prima scrisoare-1888)
- Perioada Roma ( 1888- 1906) incluzând și cei doi ani ( 1892-1894) când a fost transferat la Atena și Bruxelles
- Stabilirea în țară după 1906.

Din prima perioadă, datează în principal scrisorile ( 39 ) cu prietenul din copilărie Duiliu Ioanin, din perioada *Roma* cu mentorul și prietenul Titu Maiorescu- o corespondență de aproape 200 de scrisori, diferite ca întindere și înțeles, luând înfățișarea unor mărturisiri de viață sau artă. Tot din această perioadă este și corespondența cu Nicolae Petrașcu, Iacob Negruzzi, Elena Miller –Verghy, Trandafir Djuvara, corespondență de un mare preț, surprinzând cititorul în mod plăcut de la primele rânduri.

În prezenta lucrare, am urmărit, în urma analizei scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu, utilizarea descrierii, ca mod de expunere predominant,

conturarea jurnalului biografic al operei, criticarea propriei (creații-autocritica).

***Utilizarea descrierii ca mod de expunere predominant.***

Utilizarea descrierii, surprinzând momente din viața cotidiană, relatând cu exactitate evoluția evenimentelor, încadrând toate acestea într-un peisaj deosebit, corespunzător cadrului natural în care au loc evenimentele, este adesea întâlnită în corespondența scriitorului.

Prin paginile scrisorilor adresate prietenului din copilărie, Duiliu Ioanin, îl cunoaștem pe tânărul student ce-și petrece vacanța la moșiile arendate de părinți prin județele Brăila și Râmnicu Sărat, sau la via de la Vârteșcoi, în apropierea Focșanilor, bucurându-se de soarele blând, hoinărind prin păduri. Poeziile și nuvelele de debut „își trag materia din asemenea experiențe, dintr-un astfel de climat liric, ce nu va înceta niciodată să emită radiații în opera scriitorului”. Într-una dintre scrisori immortalizează pădurea, descriind-o până la cel mai mic detaliu, după o partidă de vânătoare : „Am fost zilele trecute la vânat. Zău, nu știi ce farmec deosebit are liniștea pădurilor, ce șoaptă lungă s-aude în căderea fiecărei frunze și ce mărturie tristă găsești la fiecare pas, sub picioare, despre destinația lucrurilor pe pământ. Și iarăși, când bate vântu, ce zgomot asurzitor , câte glasuri multiple ies din îmbătrânitele piepturi ale plopilor uriași !... Proaspătul licențiat în drept, numit la Hârșova ca supleant de ocol (locțiitor de judecător) în 1880, este nevoit să se deplaseze în anchete prin satele dobrogene, până în așa-ziii munți ai Măcinului, pe care-i găsește „misterioși”, impresionându-l prin aspectul lor straniu, „ cu vegetație cenușie și peste tot bogată care-ți înfățișează tabloul unui deșert.” Descriere ce stârnește râsul, descoperim în scrisori , atunci când prezentă casa notarului de la Ostrovu - „un sat rătăcit din văile Balcanilor”, trimis acolo pentru a constata o crimă: „O casă de notar este tot ce-a lăsat Dumnezeu mai desperecheat. Dacă-ți dă papuci, are numai unul, dacă-ți dă tacâmuri, are numai furculiță, dacă te pofteste să faci țigară, are tutun și n-are hârtie, în sfârșit, notar, notar, în toată puterea cuvântului.”

Tânărul îndrăgostit de Eliza, sora lui Duiliu Ioanin, simte nevoia să se confeseze, și cum altfel decât prin scrisori, scrisori ce iau forma unui jurnal, în care mărturisește: „Iubirea este, precum spunea sermanu Niculescu, o scânteie smulsă din razele cerești. Această scânteie mi-a încălzit inima și tremur și plâng și voi muri ducându-mi dorul cu mine.” De altfel, poeziile și nuvelele de debut „își trag materia din asemenea experiențe, dintr-un astfel de climat liric, ce nu va înceta niciodată să emită radiații în opera scriitorului.” Vestea că persoana iubită este bolnavă fără

speranța de a se însănătoși aduce multă suferință, nopți fără somn, ore de meditații, suspinuri ce pot părea, după mulți ani, melodramatice, sentimente pe care i le-a împărtășit prietenului Ioanin, descriindu-i-le în scrisori. „ De când mi-ai scris că Eliza e bolnavă, mi se pare că nu mai am niciun scop în această deșartă lume. Mă gândesc adesea dacă s-ar întâmpla să moară ea ce-o să fac cu mine. Tu nu poți să-nțelegi, dragă Duiliu, cum mărește depărtarea și nenorocirea cea dumnezească scânteie a iubirei ce fiecare muritor o are într-însul." Iubirea pentru Eliza, căsătorită Dinescu (căreia i-a dedicat câteva din poeziile și nuvelele debutului, *În albumul doamnei E. D., Blaue Donau, Amintiri din vremuri*), l-a marcat pe scriitor, iar suavitatea și gingășia fetei stau la originea idealului de feminitate din opera sa nuvelistică și romanescă. Dar omul Duiliu Zamfirescu nu a fost afectat în aceeași măsură, căci acesta „nu numai la vârsta primei tinereți ne pare ca un frumos și uneori trist Don Juan."

Momentul numirii (primăvara anului 1888) ca secretar de legație la Roma este momentul ce marchează o nouă etapă în viața scriitorului. Corespondența din această perioadă „ne deschide o poartă și un drum tocmai spre acest pătimăș iubitor al scrisului, rămas încă în penumbră, înconjurat ostil de prejudecățile scrisului. " Cât timp a fost diplomat în străinătate, a călătorit în permanență, făcându-și din acestea o adevărată satisfacție morală și estetică. Chiar dacă începuturile de acomodare în Italia nu au fost tocmai ușoare, „ajunsese să-i fie dragă". Nu era deloc sedentar, călătoriile și plimbările provocându-i o deosebită plăcere. Nu avea, în materie de artă o pregătire de specialist, comentând cu totul sumar monumentele și muzeele pe care le vizita. Pare mult mai orientat în materie de istorie și arheologie, domeniu în care își alcătuieste o adevărată bibliotecă de specialitate. Muzeele și relicvele arheologice îl atrăgeau deopotrivă cu peisajele, cu viața și moravurile locuitorilor. Duiliu Zamfirescu este corespondentul permanent și constant, al vieții mondene și cotidiene, pe care îndrăznesc a-l asemăna cu jurnalistul ce transmite informații de la fața locului.

Impresii din călătorii împărtășește prietenilor dar și Elenei Miller Verghy, căreia îi descrie locurile pe care le-a vizitat și pe unde a trecut, uimit de minunățiile ce se găsesc prin lume și de frumusețile pe care le poate oferi natura. „ Acum o lună eram la Florența, rătăcind prin Bargello pentru a zecea oară de Jean Bologne, de Donatello, de Luca della Robbia; peste câteva zile eram la Vallombrosa, la 1000 de metri înălțime, făcând, după un prost obicei rămas din tinerețe, asediul unei nemțoaice monumentale; după alte câteva zile respiram fericit, în mijlocul copiilor

mei, aerul din Brianza, uitându-mă în ochii frumoși ai lui Mutzili ( băiatul cel din urmă); peste o săptămână eram la Bellagio, pe lacul de Como, în cel mai frumos clin de pământ ce se poate închipui."

Sosirea pe lume a primului copil ,trezește în corespondentul nostru sentimente noi , sentimente pe care i le descrie prietenului din țară Ioanin, dorind să-l informeze despre noile sale trăiri în caliate de părinte. „ Nu știi dragă Cocobuș, ce simțire puternică și absolut nouă e dragostea de copilul tău. Nimic din egoismul amorului. Eu acum mă găsesc că am un scop în lume. Momentele de descurajare se răresc din ce în ce mai mult. Enorma cantitate a prejudecăților lumești se reduce la minimum de expresie."

Dialogul epistolar tot din această perioadă se poartă și cu distinsa directoare a „pensionului nou de domnișoare" Elena Miller -Verghy, pe al cărei salon literar îl frecventa împreună cu Delavrancea și Vlahuță, ce o prezintă astfel: „ scurtică, grăsuță, dulce la vorbă, purtătoare de ochelari, vecinic tânără, cunoscând mai multe limbi și dialecte, și vorbind în toate cu o vădită plăcere. Când are de spus ceva mai greușor îi tremură buza de jos." Raportul de prietenie ce-i leagă pe cei doi este emoționant și recunoscut într-una din scrisori : „Cuvintele cu care îmi spui , că dacă ai fi fost mama mea, ai fi știut să mă aperi de multe necazuri, m-au mișcat până la lacrimi, deși înțelegeam demult că un asemenea simțământ mă leagă de scumpa mea mamița."

„Este epoca în care se realizează, odată cu poezia, romanele și nuvelele, o operă epistolară închizând multiple valori, printre care, nu cea din urmă, ni se pare a fi aceea literară."

### ***Conturarea jurnalului biografic al operei***

Își scrie singur biografia operei în scrisori, efectuând prima ei radiografie, venind în ajutorul criticii cu date esențiale. Toate gândurile și ideile creative ce vor prinde contur, materializându-se în poezii, nuvele și romane au fost împărtășite interlocutorului corespondent, cititorul de mai târziu descoperind biografia operei aproape ca într-un jurnal. Din dorința de a comunica cu prietenii din țară, mai ales cu Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi și N.Petrașcu, le descrie starea de spirit, planurile literare și stadiul în care se găsește cu elaborarea operei.

Aflat la Focșani, trimite lui Duiliu Ioanin poezia *Un trandafir*, cu rugămintea de a trece pe la redacția revistei *Literatorul* pentru a o da spre publicare. „ În tristețea care m-a coprins întorcându-mă acasă, am scris această mică poezie, atins de poetica frumusețe, a unui biet trandafir, pe

care mama mi l-a adus dintr-o glastră. Fii bun și treci pe la Literatorul spre a o lăsa să se publice." Despre creația literară îi scrie și lui Trandafir Djuvara în 1890: „ Am sfârșit și trimis la București o lungă dandana, pe care o chibzuiesc și scriu din 88.( romanul, *Lume nouă și lume veche*-1891 ). Dar cine știe ce-o ieși din ea. Probabil că au să mă înjure criticii și criticaștri, cum le-o veni la gură, mai cu seamă cei radicali și socialiști. Dar eu le-am dedicat un capitol de drag." În semn de recunoștință pentru „serviciile prietenești", trimite la *Ateneul român*, (revistă condusă de Trandafir Djuvara,) *În carantină*, „o schiță ușoară, fără nicio pretenție", după cum însuși o prezintă, cu rugămintea de a nu i se trece numele întreg, ci doar inițialele, fiind și prima colaborare cu o altă publicație, după mulți ani, în afară de *Convorbiri literare*. „ Acesta este primul manuscris , pe care, de mulți ani, îl trimit la altă revistă, decât la Convorbiri. Este o dovadă că te iubesc și că nu uit serviciile prietenești ce mi-ai făcut." În judecata dreaptă a prietenului se încrede atunci când scrie următoarele rânduri : „În momentul de față eu închei o nouă încercare de roman care se va publica sub titlul *Viața la țară*. Sper că o să găsești într-însul icoana credincioasă a unei părți din viața noastră câmpenească, și tocmai de aceea, deosebită de a celorlalți autori, ai căror țărani sunt așa de extraordinari. Să vedem" iar lui I. C Negruzzi îi dezvăluie planul despre următorul roman – „Gândul meu este de a scrie un al doilea roman, sub titlul *Viața la oraș*, cu persoanele rămase mai în umbră, și anume cu Scatiu, Tincuța și Mihai. Scatiu, bătăranul boierit care izbuteste să ia pe Tincuța, se așează la București, unde deschide casă, se alege senator, își exercită talentele sale de mojiic, torturându-și femeia prin gelozie, prin ignoranță și prin fumuri de bogăție." Și pe Trandafir Djuvara îl informează despre al doilea roman, cerându-și scuze că nu a răspuns mai repede la scrisoare, adresându-i rugămintea de a citi *Viața la țară* pentru a înțelege romanul *Tănase Scatiu*. „ Aș fi dorit să-l citești, atât ca să-ți poți da părerea, cât și ca să poți înțelege pe Tănase Scatiu, al doilea roman din serie, al cărui sfârșit îl apropii."

Planurile pentru al treilea roman, din *Ciclul Comăneștenilor* sunt dezvăluite lui Titu Maiorescu. „Doresc să scriu al treilea roman din seria *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*. Se va chema, probabil, *În Război*. Îmi propun două lucruri :

- Să arăt înrâurirea binefăcătoare ce a avut războiul asupra claselor conducătoare de la noi, prin aceea că a oprit pentru câțiva timp dezvoltarea caracterului sceptic și zeflemist al acestei clase, moștenit în origine de la latini și agravat de fanarioți, punând-o față cu primejdia și mai cu seamă cu firea puternică a țăranilor;

- Să încerc a dovedi cât este de firească și neumană instrucțiunea, curat mecanică, ce se dă soldaților noștri, și cât ar fi de folositor, pentru apărarea țării, să se scoată din popor, întreagă energie națională pe calea educativă."

Dorește a-i cunoaște părerea despre romane și Elenei Miller-Vergy informând-o despre ceea ce scrie și trimite spre publicare: „Pentru moment mă îndeletnicesc cu o a treia încercare de roman. Dacă mata citești *Convorbirile*, vei fi văzut că ele publică *Viața la țară*. Romanul pe care l-am început acum și care se cheamă *Tănase Scatiu* este urmare la *Viața la țară*. În același timp se editează *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri*, în 1891. Te rog să-l citești îndată ce va apărea în volum, și să-mi spui cum îl găsești". Aceleiași doamne Miller-Vergy îi adresează și întrebarea, într-o scrisoare din 1898, „Și fiindcă vorbim de roman te rog să-mi spui de îți place sau nu *În război*."

#### ***Criticarea propriei opere.***

Duiliu Zamfirescu a fost autocriticul propriei creații, așteptând și acceptând sfaturi și sugestii de la partenerii de dialog, câteodată dând chiar putere decizională interlocutorului în a publica sau nu ce însuși a creat. „Îți trimit o poezioară de patru strofe, (Amurg)-scrie lui Trandafir Djuvara în 1893- După cum vezi, e un simplu tablou pe care ți-l trimit pentru singurătatea munților în care te afli. De ți se pare bun, dă-l în revistă, de nu, rupe-l."

Informându-și cu regularitate prietenii despre geneza operei sale, era aproape imposibil să nu facă și aprecieri asupra ei. Romanul *În război* nu este cel mai reușit din ciclul Comăneștenilor, dar prin evocarea anumitor momente dramatice ale Războiului de Independență l-au determinat pe autor să creadă că aici ar fi punctul cel mai înalt al operei sale, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă lui Titu Maiorescu în 1897 - „Cele două pagini în care trupa așteaptă ora atacului și momentul în care Șonțu face un pas înapoi și pune mâna pe garda sabiei sunt chintesența întregii mele puteri de creațiune. Mai mult decât atât nu pot să fac. Oricum vor fi privite de critici aceste două pagini, ele reprezintă pentru mine cea mai puternică emoțiune artistică ce mi-a dat-o până astăzi autosugestiunea de scriitor."

Temându-se că romanul *In război* (1897) ar putea trezi suspiciunile criticii, deoarece avea o tentă similară cu aceea a lui Tolstoi, din *Război și pace*, ajunge la concluzia: „Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui Tolstoi, va vedea deosebire esențială, dintre amândouă, creațiunea mea e latină, pe când a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorate

faptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este același peste tot. Dar nu vor fi."

Promite mentorului său (Titu Maiorescu) că va scrie un roman, pe care îl intitulează inițial *Pe arătură*, dar îl va schimba în *Viața la țară*, roman ce va fi pe placul amândurora, dar „cu măsură” - „Văd că dumneavoastră vă place *Viața la țară* cu măsură - îi scrie lui Titu Maiorescu. Așa e și drept și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voi tăia și voi schimba orice. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină.” În dialogul epistolar cu Titu Maiorescu discută problemele limbii, criticul reproșându-i vulgaritatea vorbirii lui Tănase Scatiu, iar scriitorul, căruia autenticitatea vorbirii i se pare esențială, îi răspunde invocând profilul moral al eroului: „E adevărat că limba lui Scatiu e cam bătărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbii.” Când se referă la literatură, la problemele de estetică, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu (în special cele adresate lui T.M), devin articole de critică în care mărturia este însoțită de judecata valorilor.

Acceptă criticile și părerile despre propriile creații din partea prietenilor („Tin să cunosc părerea dumitale- îi scrie lui Tr. Djuvara în 1897- părere nefățarnică a unui vechi amic, pe care de atâți amari de ani nu l-am văzut), dar nu din partea oricui „care-și face vârf la plumb. Și aceasta nu pentru că ocup un loc însemnat în societate, ci pentru că, de 20 de ani, dau o lucrare organică, ce nu are seamăn nici în literatura noastră și nici în alte literaturi, aceea a studiului unei societăți întregi. *Viața la țară*, *Tănase Scatiu*, *În război*, *Îndreptări* și astăzi *Ceea ce nu se poate*, au , fiecare personalitatea și năzuințele sale; fiecare trăiește cu căldura și elocvența sa și toate se confundă în bizară unitate a sufletului nostru românesc.”

Despre propriile versuri, *Alte orizonturi*, poetul a dat prima și cea mai exactă judecată, indicând caracterul lor livresc : „Spune-mi cum le găsești, dacă nu-ți plac, le voi îndrepta, iar dacă îți plac, mă voi bucura. Sunt reci, nu-i așa ? o întreba pe Elena Miller - Verghy. Am vrut să le fac reci ca de marmură, dar poate că au ieșit din piatră de gârlă.”

Portretele, descrierile, peripețiile, planurile literare și autocritica pe marginea lor sunt rezultatul involuntar al necesității de a comunica. Duiliu Zamfirescu nu se gândea să facă literatură trimițând scrisori, ci era tentat să comenteze pe marginea ei, să-și destăinuie experiența, să formuleze aprecieri, să emită opinii.

### **Bibliografie**

Bucuța Emanoil, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, Fundația pentru literatură și carte „Regele Carol”, București, 1937



- Cioculescu Șerban, *Istoria literaturii române III, Epoca Marilor Clasici*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973
- Cioculescu Șerban, „*O față nouă a lui Duiliu Zamfirescu*”, revista *Fundațiilor Regale*, Anul III, 1 aug. 1936, nr.8
- Săndulescu Alexandru, *Duiliu Zamfirescu. Scrisori inedite*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967
- Săndulescu Alexandru, *Duiliu Zamfirescu. Cele Mai frumoase scrisori*, Editura Minerva, București, 1974
- Săndulescu Alexandru, *Duiliu Zamfirescu și marele său roman epistolar*, Editura Minerva, București, 1986
- Săndulescu Alexandru, *Literatura epistolară*, Editura Minerva, București, 1972
- Lovinescu Eugen, *T. Maiorescu și posteritatea lui critică*, Ed. Casa Școalelor, București, 1943